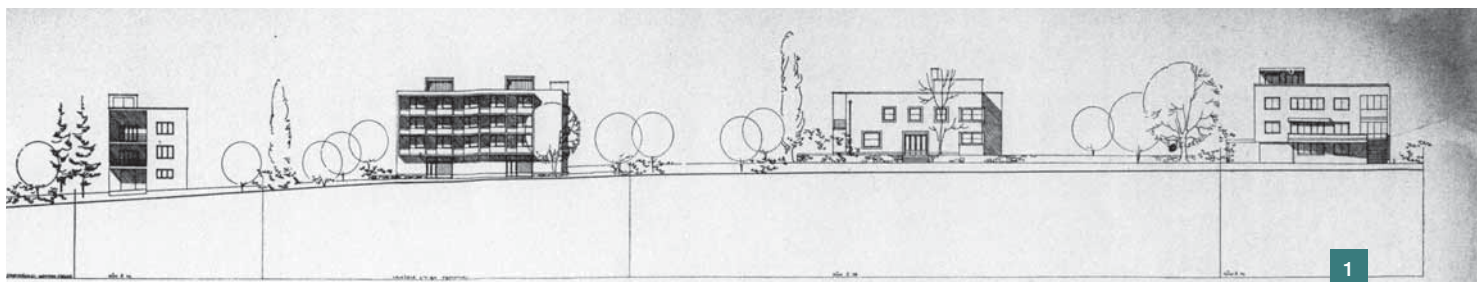

JAK DÁL S PANELÁKEM? EXPERIMENTY V BYTOVÉ VÝSTAVBĚ Z LET 1959 AŽ 1961 ■ WHAT TO DO WITH A PREFAB APARTMENT HOUSE? EXPERIMENTS IN HOUSING CONSTRUCTIONS IN 1959 TO 1961

Eva Novotná

Uplatnění panelového domu v hromadné výstavbě se z počátku neobešlo bez pochybností a otázek týkajících se jeho konstrukčního, funkčního i estetického řešení. Následující řádky přiblíží situaci na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století, kdy se panelový dům ocitl na rozcestí a směr dalšího vývoje měly určit první státem povolené experimentální projekty. ■ There were many doubts concerning construction, function and esthetics when precast apartment houses started to be built. In the following article we would like to show the situation on the break of the 50s and 60s of the 20th century when the precast apartment houses reached a crossroad and their further development was set by a state approved experiments.

Mnohé architektky v roce 1953 doslova šokoval pohled na první panelák postavený na tehdejší nábřeží Pionýrů v Gottwaldově. Svým vzhledem odpovídal strohé krabicové konstrukci z montovaných panelů a jen detaily připomínaly v té době bující socialistický realismus. „S tímto výrazem, který vychází jen z konstruktivní skladby, bychom výtvarně nevystačili, protože proporce jednotlivých konstrukčních dílů jsou skoro úplně určovány vnitřní prostorovou skladbou a stavební ekonomikou a nebyl brán zřetel na jejich architektonické působení. Za druhé celek složený z jednotlivých dílů mechanicky se opakujících stává se ve svém rastrovitém charakteru abstraktní nepochopitelnou plochou.“ [1] Postupem času se však ozývaly hlasy prozíravějších, upozorňující na sílící tlak „nepřekonatelného hladu po bytových jednotkách, pro nějž jsme ochotni leccos omluvit“. [2]

EXPERIMENTÁLNÍ PROJEKTY

Na konci padesátých let kritika prvních panelových domů vyvrcholila a současně se setkáváme s odsouzením celkového vývoje bytové výstavby. Odborníci i veřejnost poukazovali především na nedostatečný počet bytových jednotek a omezené možnosti jejich dispozic, architektonického výrazu i urbanistické skladby. Zde je třeba připomenout, že do té doby existovala jen sídliště o řádkové či blokované zástavbě stejného typu, který nabízel jen omezený standard bydlení. Se vzrůstající životní úrovní a nároky obyvatel, které vládnoucí garnitura na počátku šedesátých let již nemohla ignorovat, se pochopitelně začaly objevovat hlasy po pestřejší nabídce bydlení, srovnatelné například se zvyšujícím se sortimentem spotřebního zboží.

Ústřední výbor KSČ reagoval na situaci v roce 1959 „Usnesením k řešení bytového problému do roku 1970“, které si vytklo ambiciózní cíl postavit ve stanoveném čase 1 200 000

Obr. 1 Brno, experimentální bytový dům na Vinařské ulici, 1959 [10] ■ Fig. 1 Brno, experimental apartment house in Vinařská street [10]

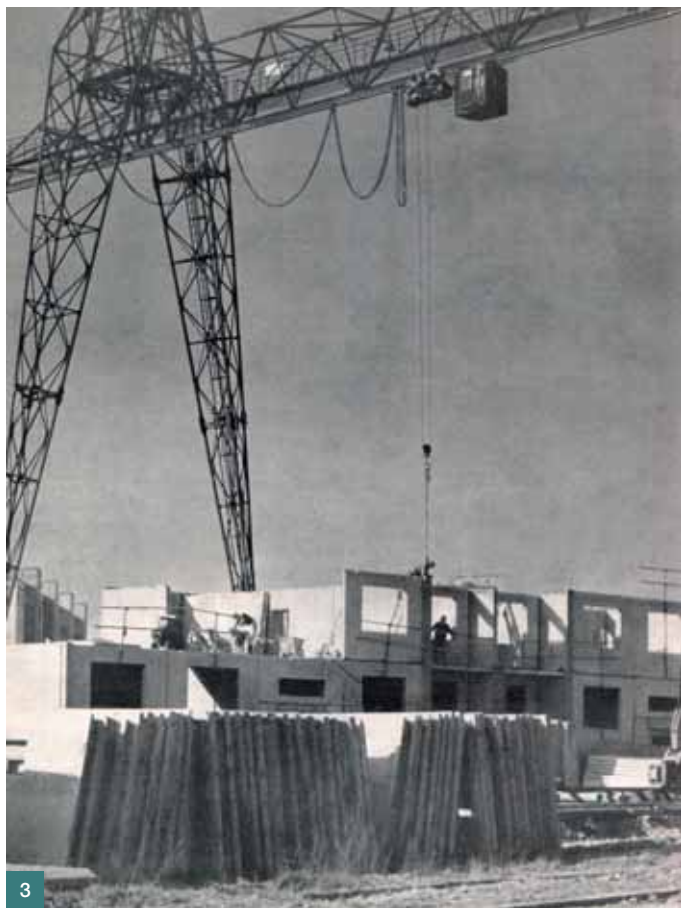
Obr. 2 Brno, experimentální bytový dům na Křídlovické ulici, 1960 až 1961 [11] ■ Fig. 2 Brno, experimental apartment house in Křídlovická street [11]

Obr. 3 Montovaný panelový dům ve výstavbě [11] ■ Fig. 3 Assembled precast apartment house during construction [11]

Obr. 4 Hradec Králové, typ HK 60 ■ Fig. 4 Hradec Králové, HK 60 type

Obr. 5 Zlín, první panelový dům (typ G 40), 1953 ■ Fig. 5 Zlín, the first precast apartment house (G 40 type)

3

4

5

bytů, a to podle nových typů důsledně uplatňujících panelovou konstrukci.

Jak tedy dál s panelákem? Na to měly odpovědět povolené experimentální projekty. V Čechách v termínu vymezeném lety 1959 až 1961 pracovalo na experimentech pět krajských projektových ústavů – Praha, Brno, Zlín (Gottwaldov), Hradec Králové a České Budějovice, dále Studijní a typizační ústav a několik projektů vypracoval projektový ústav v Bratislavě [3]. K obecným otázkám zlepšení bydlení měly přispět vědecké a teoretické studie. Týmy odborníků včetně nově přizvaných sociologů, lékařů (zejm. pediatriů) a dendrologů otevřely otázky růstu životní úrovně, zvýšených nároků na účelové a estetické utváření bytových jednotek a obytného prostředí. Vyzývaly např. k variabilnímu uspořádání bytů, které by do budoucna reagovalo na měnící se podmínky dané demografickou křivkou, změnou životního stylu apod. [4]. Vůbec poprvé se v souvislosti s hromadným bydlením připomínají také specifické potřeby lidí se zdravotním postižením či seniorů. Studie částečně zahrnuly výsledky veřejného mínění vzešlé z první celostátní diskuse o bydlení. Skutečný dopad měly odborné úvahy a názory veřejnosti hlavně na zvýšení plošného standardu bytu z 9 na 11 m² na osobu.

ODLÉVÁNÍ PANELŮ NA MÍSTĚ

Všechny experimenty, jak už bylo řešeno, ověřovaly betonové konstrukční systémy, přičemž jako nejvíce atraktivní se tvůrcům jevila metoda na místě odlévaných panelů [5]. Architektury na zvolené technologii lákala především možnost variability, a to jak v orientaci a výšce domu, tak v dispozici. Dále tato metoda slibovala případnou záměnu stavební technologie a konstrukčních materiálů a zlepšení estetického působení [6]. Tím se měly definitivně vyléčit všechny neduhy dosavadní montované panelové konstrukce.

Konstrukčního systému tvořeného stěnami z litého betonu využili v první vlně tzv. experimentálek například autoři čtyřpodlažního domu ve Vinařské ulici v Brně (1959) – František Zounek a Viktor Rudiš (obr. 1), Václav Havránek v Praze Bubenči (1959), či Josef Havlíček na sídlišti Vítězného února v Kladně (1957 až 1959). Opakovaně využil litého betonu architekt Zounek při výstavbě bodového domu o jedenácti podlažích v Brně-Křídlovické ulici (1960 až 1961), kde obvodové stěny konstruoval ze zavěšených panelů (obr. 2) [7]. Zounek zde, přes nedostatky zvukové izolace, sklídl úspěch zejména architektonickým řešením průčelí. Působivé využití lehkých barevných materiálů (kovu, skla a keramiky) kopíruje v té době oblíbený styl Československého pavilónu na Expo 58 v Bruselu. Slibných výsledků s technologií litého betonu s posuvným bedněním dosáhli autoři bratislavských experimentů v lokalitě Podhradie (Ferdinand Konček, Ilja Skoček, Lubomír Titl) (1959 až 1961).

PREFABRIKOVANÝ MONTOVANÝ SYSTÉM

Oproti tomu obytný dům ověřující prefabrikovaný montovaný systém vyzkoušel v rámci experimentů architekt František Steiner v Hradci Králové (1960). Jeho pokus s nezvykle dlouhým rozponem 6,2 m předurčil vývoj později velmi rozšířeného krajského typu HK 60 (obr. 3 a 4). Kombinaci monolitického skeletu a příčného systému montovaného z panelů zvolil pro svůj experiment Arnošt Kubečka. Ve Zlíně na Podvesné vznikl v roce 1961 podle jeho projektu experimentální dům, který měl v souladu s tehdejšími programem moderního bydlení nabídnout i kulturní a společenské zázemí. Nadstandardní služby umožňoval také vzorový projekt tzv. koldomu v Českých Budějovicích (Bohumil Böhm, Jaroslav Škarda, Bohumil Jarolím) (1958 až 1964) či série domů hotelového bydlení v Praze. Ve Zlíně se do experimentální výstavby zapojil i Bohumír Kula,

7

8

6

Obr. 6 Zlín, experiment G 59, 1967 [12] ■

Fig. 6 Zlín, experiment G 59 [12]

Obr. 7 Plzeň, experiment PL 60 [13]

■ Fig. 7 Pilsen, experiment PL 60 [13]

Obr. 8 Praha, experimentální okresek

Invalidovna [14] ■ Fig. 8 Prague,

experimental quarter Invalidovna [14]

autor již zmiňovaného prvního panelového domu, a to obytným domem se zavěšenou obvodovou stěnou (G 59) (obr. 6).

DALŠÍ VÝVOJ EXPERIMENTŮ

Experimentálních projektů nakonec využili architekti i mimo zvolené týmy projektových ústavů – např. Karel Janů v Plzni (experiment PL 60) (obr. 7), zmiňovaný Václav Havránek a Josef Havlíček. V Liberci úspěšně zavedl ambulantní výrobu litých panelů architekt Jaromír Vacek. Zajímavé projekty přirozeně lákaly autory, kteří chtěli konečně svobodněji realizovat vlastní návrhy a progresivní metody. Naráželi však ve většině případů na trvalý problém zajištění výroby, resp. na odpor a neschopnost dodavatelů. Se vstřícností a dobrou spoluprací se státním stavebním sektorem se setkáme v 60. letech i později hlavně tam, kde architekti měli dobré osobní vztahy se stavebními projektanty, či stavbyvedoucími, nebo jim pomohlo ojediněle osvědčené zastání z vyšších míst, okresního či krajského výboru KSČ. Po celé republice nakonec vzniklo pravděpodobně více experimentů, než dosud víme, což, jak doufám, osvětlí další bádání.

Vzorové domy byly v několika případech zpřístupněny v rámci jakýchsi minivýstav širší veřejnosti. Nicméně konečné slovo v jejich hodnocení a otázce, jak dál s panelákem, měly samozřejmě ústřední orgány – hlavně ministerstvo stavebnictví, Typizační ústav a v neposlední řadě ústřední výbor KSČ. Ve světle nejvíce sledovaných ekonomických kritérií vzorové projekty nedopadly různě, což ovšem bylo dáno i tehdejší

ší cenovou politikou státu, kdy vše nové bylo drahé a těžko dostupné. V oficiální rovině tak výsledky experimentů přinesly pouze nové netypové rozměry rozponů stropních konstrukcí. Právě ověřené rozpony o dosud největší velikosti 6 m a kombinaci rozponů o 3 až 3,6 m převzaly celostátní typy T 06B a T 08B přijaté po roce 1963.

EXPERIMENTÁLNÍ OKRSEK V PRAZE NA INVALIDOVNĚ

Z pokusných projektů se nakonec víc než jmenovaným solitérům věnovala pozornost prvnímu a v podstatě jedinému experimentálnímu okrsku. Vytvořil ho kolektiv autorů pod vedením Josefa Poláka v letech 1961 až 1967 v Praze na Invalidovně (obr. 8). Požadavek kladený na experimentální sídliště měl již komplikovanější charakter. Ověřovaly se zde možnosti průběžné unifikace v oblasti bytové a zároveň občanské výstavby. Na principu panelové montované konstrukce pak měla vzniknout jakási univerzální stavebnice. Pozornost museli autoři věnovat zejména důslednému sjednocení rozměrů jednotlivých prvků a jejich obecnému použití. Takových cílů se pokusili dosáhnout stanovením velkého stropního rozponu na 6 m. Tím získali také větší kýženou variabilitu uvnitř dispozice a velké množství kategorií a variant bytů. Právě konstrukční systém Invalidovny lze považovat za jediný reálný úspěch experimentů, neboť se jím řídila následná výstavba velkých sídlišť soustavy T 08B.

Autoři Invalidovny ověřovali také použití tzv. sendvičových

Tab. 1 Ukazatele vybraných experimentů, průměr kategorie II. až VI., přepočten na jednoho obyvatele [9] ■ Fig. 1 Figures of selected experiments, average category II. – IV., recalculated per capita [9]

Projekt	Typické podlaží včetně spodní stavby				Typické podlaží bez spodní stavby					
	Plochy prům. bytu		Kč		Ocel		Cement	Pracnost na stavbě	Váha	
	užitková	zastavěná	Porovnatelné hodnoty		přepočten na norm. ocel	skutečná spotřeba				
			dnešní	výhled			kg	kg	kg	hodin
m ²	m ²	Kč	Kč	kg	kg	kg	hodin	t		
Teoretické hodnoty										
1	Praha	15,25	19,13	18 800	16 400	406,5	214,6	1 073	186,8	9,680
3	Brno (Brabec)	15,08	19,16	18 500 (19 000)*	16 300 (16 600)*	303,7	294,1	596	215,6	12,397
4	Brno (Zounek)	15,25	18,81	17 000 (18 400)*	15 600 (16 500)*	158,4	158,4	1332	257,1	10,910
5	Bratislava (Svetko)									
6	7 Bratislava (Paluš)	14,55	18,17	17 600 (18 100)*	15 300 (15 800)*	265,3	201,7	818	238,6	8,449
8	9 Bratislava (Vicián)	15,39	19,32	20 200	17 700	253,1	253,1	1445	217,4	10,240
11	Gottwaldov (Kubečka)	16,21	20,67	20 200	18 000	251,1	181,9	1716	235,6	14,324
12	Hradec Králové	14,51	17,71	17 900	15 800	258	196,6	1148	157,8	9,563
13	České Budějovice (chodbový)									
14	České Budějovice (schodišťový)	15,17	18,70			403,9	277,7	1371	181,0	12,118
15	Gottwaldov G 59	15,98	19,60	18 900	16 800	413,6	258,7	1321	162,3	10,584

*) Hodnoty po materiálovém vyrovnání

Literatura:

- [1] Havránek V.: K architektonické problematice montovaných staveb, *Architektura ČSR XIII*, 1954, s. 48
- [2] Čelechovský G.: K otázce montovaných staveb, *Československý architekt II*, 1956, č. 14, s. 4
- [3] Balcárek F.: Pokusné projekty a pokusné stavby, cesta k vyšší úrovni bydlení, *Architektura ČSSR XIX*, 1960, s. 375
- [4] Musil J. – Poláčková H.: První celostátní diskuse o bydlení, *VÚVA* 1962
- [5] Pochop R.: Několik poznámek k řešení pokusných bytových domů v Praze, Hradci Králové a Brně, *Architektura ČSSR XIX*, 1960, s. 521
- [6] Deset let bytové a občanské výstavby v práci Krajského projektového ústavu v Brně, s. 16
- [7] Riedl D. – Samek B.: Moderní architektura v Brně 1900–1965, *Brno 1967*, s. 115
- [8] Šmolík F., Havránek V.: Experimentální výstavba na Invalidovně, *Architektura ČSSR XIX*, 1960, s. 455–457
- [9] Balcárek F.: Pokusné projekty a pokusné stavby, cesta k vyšší úrovni bydlení, *Architektura ČSSR XIX*, 1960, s. 376.
- [10] Deset let bytové a občanské výstavby v práci Krajského projektového ústavu v Brně, *Brno 1958*
- [11] *Architektura ČSSR XIX*, č. 5, 1961
- [12] *Architektura ČSSR XIX*, č. 4, 1961
- [13] *Architektura ČSSR XIX*, č. 9, 1961
- [14] *Architekti Praze, PPÚ Praha 1971*

panelů obsahujících vrstvu pěnového skla a výrobu panelu z předpjatého betonu pomocí elektroohřevu. Jeden z požadavků na snížení váhy hrubé stavby měl i zde, podobně jako u Zounekova experimentu v Brně, neblahý dopad na hlučkové vlastnosti konstrukce.

Kromě shora požadovaných kritérií, která se řídila cenou, pracností, spotřebou materiálu a váhou, sledovali autoři na Invalidovně i „vyšší cíle“ – lepší kvalitu bydlení a životního prostředí. K tomu měla přispět především rozmanitá skladba sídliště – kombinace vysoké a nízké zástavby bodovými, deskovými či řadovými domy volně zasazenými v zeleni a komplexní občanská vybavenost. V centru obytného souboru situovali architekti dominantu jedenáctipodlažního domu hotelového typu, náměstí a nákupní centrum. Do zeleně pak zasadili architektonicky zajímavé stavby mateřské a základní školy. Pro zlepšení veřejného prostoru jako jedni z prvních použili dětská hřiště s plastikami na hraní, komplexní parkovou úpravu s přesadbami vzrostlých stromů, s vodními plochami a městským mobiliářem. Přes některé kritické ohlasy byl experiment na Invalidovně dobře přijat a dodnes patří k ceněným a nejvíce publikovaným sídlištím.

ZÁVĚREČNÉ HODNOCENÍ

Při hodnocení experimentální výstavby z počátku 60. let se neubráníme dojmu, že uvedené příklady nepřinesly nic převratného ani z pohledu progresivních technologií, ani z architektonického a estetického hlediska. Nicméně osobně bych

je nazvala trojským koněm, který do rigidního a pomalu se otáčejícího soukolí systému propašoval houževnatost zkoušet nové věci a upřednostňoval v hromadné výstavbě kvalitu oproti kvantitě. V mnoha případech experimenty podnítily odhodlání architektů v bytovkách vůbec pokračovat. V uvolněnější atmosféře konce šedesátých let se pak některým nakonec podařilo vylepšit konstrukční i architektonickou stránku typizované výstavby a kvalitu bydlení na sídlišti. V neposlední řadě experimenty nenápadně otevřely vrátka veřejným diskusím o bydlení a bytové výstavbě a naznačily možnosti kreativní spolupráce mezi architekty, inženýry, umělci a odborníky z humanitních oborů. Politické a hospodářské represe v sedmdesátých letech však udělaly za slibným vývojem architektury tlustou čáru.

Tento článek vznikl v rámci projektu „Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu“, podpořeného Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), identifikační kód projektu: DF13P01OV018.

Fotografie: 4 a 5 – archiv autorky, 8 – Zdeněk Vozenílek

Mgr. Eva Novotná
Ústav dějin křesťanského umění
KTF UK
e-mail: eva.novoch@gmail.com

